

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ**

“Иқтисодиётда ахборот тизимлари”

факультети

Рўйхатга олинди

№ _____

« _____ » _____ 2016 й.

“Касб таълими (иқтисодиёт)”

кафедраси

Рўйхатга олинди

№ _____

« _____ » _____ 2016 й.

**“КАСБИЙ ТАЪЛИМ МЕТОДИКАСИ. ЎҚИТУВЧИНИНГ НУТҚ
МАДАНИЯТИ”
фанидан**

КУРС ИШИ

**Мавзу. “Талаб ва тақлиф назарияси. Бозор мувозанати” мавзусини
аниқлаштирилган дифференциал технологиялар асосида ўқитиш услубиёти**

Илмий раҳбари: _____ Файзуллаева Н. _____
(лавозими, Ф.И.Ш)

Бажарди: _____ Расулов М. _____
(Курс, гуруҳ, Ф.И.Ш)

Комиссия аъзолари: 1. Ҳакимова М.Ф. _____

2. Лутфуллаева Н.Х. _____

3. Мамажонов И.Ғ. _____

Ҳимоя натижаси: « _____ » балл

« _____ » _____ 2016 й.

Тошкент – 2016

МАВЗУ: “Талаб ва таклиф назарияси. Бозор мувозанати” мавзусини аниқлаштирилган дифференциал технологиялар асосида ўқитиш услуги

КИРИШ

1. Талаб тушунчаси ва унинг миқдorigа таъсир қилувчи омиллар. Талаб қонуни.....
2. Таклиф тушунчаси. Таклиф миқдorigа таъсир қилувчи омиллар. Таклиф қонуни.....
3. Талаб миқдори ва таклиф миқдори ўртасидаги нисбатнинг ўзгариши. Бозор мувозанати.....
4. “Талаб ва таклиф назарияси. Бозор мувозанати” мавзусини аниқлаштирилган дифференциал технологиялар асосида ўқитиш услуги.

Хулоса

Фойдаланилган адабиётлар

КИРИШ

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида олиб борилган тўғри ва изчил иқтисодий сиёсат орқали аҳамиятли ижобий натижалар қўлга киритилди. Жумладан, Ўзбекистонда талаб ва таклифнинг ўзаро мутаносиблиги негизида миллий хўжалигимиз иқтисодий жиҳатдан мустаҳкамланиб, маъмурий-буйруқбозлик тизимдан мерос бўлиб қолган бир томонламалик ва инқироз ҳолатидан чиқарилди; иқтисодиётнинг барқарор ўсиши таъминланди, макроиқтисодий ва молиявий барқарорлик мустаҳкамланди, иқтисодиёт ва унинг айрим соҳаларидаги мутаносиблик кучайди; бозор механизмининг таркибий қисмлари қарор топди ва унинг инфратузилмалари вужудга келтирилиб, ривожлантирилди. Маънавий жабҳада ҳам туб ўзгаришлар қилиниб, жамият аъзоларида миллий истиқлол ғояси ва мафкураси шаклланди. Бугунги кунда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш, иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш жараёнлари амалга оширилмоқда.

Президентимиз И.Каримов 2013 йил якунларига бағишланган мажлисдаги “2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади” деб номланган маърузаларида “Биз бугун 2013 йилнинг якунлари ҳақида гапирганда, аввало, ўтган йилда мамлакатимизнинг иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда мутаносибликка эришгани, модернизация ва диверсификация ҳисобидан юқори суръатлар билан ривожланганини қайд этамиз.

Мамлакатимиз ялпи ички маҳсулоти **8** фоизга ўсди, саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми **8,8** фоизга, қишлоқ хўжалиги – **6,8** фоизга, чакана савдо айланмаси – **14,8** фоизга ошди. Инфляция даражаси прогноз кўрсаткичидан паст бўлди ва **6,8** фоизни ташкил этди”¹ деб, таъкидлаган эди. Юқоридаги иқтисодий

¹ “2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади” Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. Халқ сўзи. 2014 йил 18 январь.

кўрсаткичлар талаб ва таклифнинг мутаносиблиги негизида юзага келганлиги ҳаммага маълум.

Жамиятда рўй берадиган иқтисодий қонунларни билиш ва уларнинг амал қилишига онгли муносабатда бўлишда, мамлакатни демократлаштириш ва иқтисодиётни бозор тамойиллари асосида ислоҳ қилиш жараёнлари моҳиятини тушуниш учун зарур бўлган билимларни беришда «Иқтисодий билим асослари» фанининг роли бекиёсдир. Бугунги кунда ёш авлодда бунёдкорлик ғояларини шакллантириш, маънавий дунёқарашини кенгайтириш, иқтисодий маданиятини ошириш каби муҳим вазифаларни бажариш орқали мазкур фаннинг аҳамияти тобора ошиб бормоқда. Зеро, Президентимиз И.Каримов таъкидлаганидек, “ҳозирги даврда, халқаро майдонда турли сиёсий манфаатлар тўқнашаётган мураккаб бир шароитда фақат ўз фикри, ўз ҳаётий позициясига эга бўлган халқ ва жамият енгилмас кучга айланиб, ўз келажагини ўз қўли ва ақл-заковати билан қуришга қодир бўлади”².

Айни пайтда илмий-техникавий тараққиёти нафақат ишлаб чиқаришнинг кўп сони тармоқларига, балки маданий, ижтимоий гуманитар билимлар, таълим соҳасига ҳам замонавий технологияларни жорий этишни тақозо этмоқда. Маълумки, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” да “...ўқув-тарбиявий жараённи илғор педагогик технологиялар билан таъминлаш”³ таъкидланиб, узлуксиз таълим сифатини ошириш ва такомиллаштиришнинг иккинчи ва учинчи босқичларда бажариладиган жиддий вазифалардан бири сифатида белгиланган эди. Шу маънода айни пайтда иқтисодиётни модернизациялаш шароитида иқтисодий таълимдаги ислоҳотларни чуқурлаштириш билим олишга, иқтисодиётни сир-асрорларини ўрганишга бўлган ҳаракатни, “Иқтисодий билим асослари” фанини чуқур ўрганишга талабларни янада кучайтирди. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида ҳаётимизда талаб, таклиф, бозор

² Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда манфаатлари – энг олий қадрият. Президент И.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 13 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. – «Халқ сўзи» газетаси, 2005 йил 8 декабрь.

³ Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». //Олий таълим меъёрий ҳужжатлари. – Т. «Шарқ», 2001. 18- бетлар.

иқтисодиёти, бозор мувозанати, кичик бизнес, тадбиркорлик, нархларни эркинлаштириш, маркетинг, менежмент каби иқтисодий тушунчалар тез-тез дуч келмоқдамиз. Яъни, барча соҳаларда мазкур тушунчаларни амал қилмоқда. Шу маънода, мазкур тушунчаларнинг мазмуни ва моҳиятини узлуксиз таълимда ўқувчи-талабалар онгига синдириш бугунги ҳозирги замон иқтисоحي-ўқитувчилари олдида турган асосий вазифалар қаторига кирмоқда. Шу билан бирга ўқувчи талабалар онгида иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришлар, макроиқтисодий кўрсаткичларни таҳлил қилиш, иқтисодий машоҳада қилиш кўникмаларини шакллантириш иқтисодий таълимдаги асосий муаммолар сирасига киради.

Курс ишининг мақсади - “Талаб ва таклиф.Бозор мувозанати” мазусини аниқлаштирилган технологиялар асосида ўқитиш услубиётини ишлаб чиқиш.

Курс ишининг вазифалари.

1. Талаб ва таклиф назарияси ва уларнинг иқтисодий асосларини илмий манбалар асосида ўрганиш, таҳлил қилиш.
2. Иқтисодий фанларни ўқитишнинг инновацион технологияларини таҳлил қилиш ва хулосалар ишлаб чиқиш.
3. Аниқлаштирилган дифференциал технологиялар асосида “Талаб ва таклиф назарияси. Бозор мувозанати” мавзусини ўқитиш услубиёти ишлаб чиқиш ва тажриба синовдан ўтказиш.

1. Талаб тушунчаси ва унинг миқдорига таъсир қилувчи омиллар. Талаб қонуни

Эҳтиёж кишиларнинг ҳаётӣ воситаларига бўлган заруриятини ифодаловчи илмий категория сифатида тараққиётнинг ҳамма босқичлари учун умумий ва доимийдир. Унинг бозор иқтисодиёти шароитидаги тарихий кўриниши талаб тушунчасидир. Талаб эҳтиёждан фарқ қилиб, мустақил иқтисодий категория (илмий тушунча) сифатида амал қилади.

Эҳтиёжнинг фақат пул билан таъминланган қисми талабга айланади. Демак, талаб – бу пул билан таъминланган эҳтиёждир. Эҳтиёж зарур миқдордаги пул

билан таъминланмаса, у «хоҳиш», «истак» бўлиб қолаверади. Талабнинг бир қатор муқобил вариантлари мавжуд бўлади, чунки нарх ўзгариши билан товарнинг сотиб олинadиган миқдори ҳам ўзгаради. Шу боғлиқликдан келиб чиқиб, талабга қуйидагича таъриф бериш мумкин: маълум вақт оралиғида, нархларнинг мавжуд даражасида истеъмолчиларнинг товар ва хизматлар маълум турларини сотиб олишга қодир бўлган эҳтиёжи талаб дейилади.

Талаблар турлича бўлиб, одатда бир хил товар ёки хизматларга бўлган талабнинг икки тури фарқ қилинади: якка талаб ва бозор талаби. Ҳар бир истеъмолчининг, яъни алоҳида шахс, оила, корхона, фирманинг товарнинг шу турига бўлган талаби якка талаб дейилади. Бир қанча (кўпчилик) истеъмолчиларнинг шу турдаги товар ёки хизматга бўлган талаблари йиғиндиси бозор талаби дейилади.

Якка талаб ҳам, бозор талаби ҳам миқдор жиҳатдан аниқланади. Лекин бу миқдор ҳар доим ҳам бир хил бўлиб турмайди, балки ўзгарувчан бўлади. Талаб миқдорининг ўзгаришига бир қанча омиллар таъсир қилади. Уларнинг ичида энг кўп таъсир қиладиган омил нарх омилидир.

Нарх ва сотиб олинadиган товарлар миқдори ўртасидаги бўладиган боғлиқликни қуйидаги 1-жадвал маълумотлари асосида қараб чиқамиз.

Нарх ва сотиб олинadиган товар миқдори ўртасидаги боғлиқлик.

1 - жадвал⁴

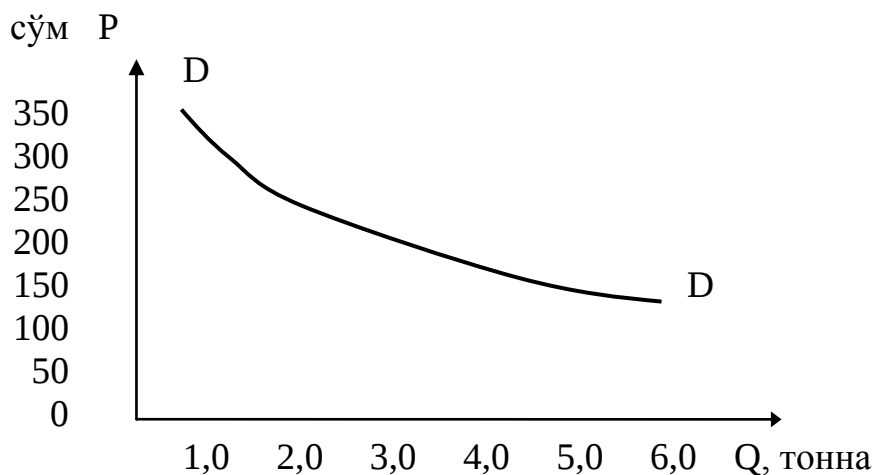
Бир кг ун нархи (сўм)	1 ой давомида унга бўлган якка талаб миқдори (кг)	1 ой давомида унга бўлган бозор талаби миқдори (тн)
350	10	1,0
300	20	2,0
250	30	3,0
200	50	5,0
150	60	6,0

Жадвал маълумотлари товар нархининг пасайиши сотиб олинadиган товар миқдорининг ўсишига ва аксинча, нархнинг ўсиши талаб миқдорининг камайишига олиб келишини кўрсатади. Махсулот нархи ва сотиб олинadиган

⁴ Ш.Шодмонов. Иқтисодиёт назарияси. -Т.: “Фан ва технологиялар” 2009 101-бет

товар миқдори ўзгариши ўртасида бўладиган тескари ёки қарама-қарши боғлиқлик талаб қонуни дейилади.

Товар нархи ва унинг харид қилинадиган миқдори (талабнинг) ўртасидаги тескари боғлиқликни оддий икки ўлчамли графикда ҳам тасвирлаш мумкин: ётиқ чизик талаб миқдорини, тик чизик нархни кўрсатади (1-чизма).

1-чизма. Талаб эгри чизиғи⁵.

Графикдаги DD чизик нарх ва талаб ҳажми ўртасидаги тескари боғлиқликни тасвирий акс эттиради.

Графикдаги ҳар бир нуқта товарнинг аниқ нархи ва истеъмолчи шу нархда сотиб олиши мумкин бўлган товар миқдорини кўрсатади.

Нарх ва талаб ҳажмининг ўзгариши ўртасидаги тескари боғлиқликни кўрсатувчи бу чизик талаб эгри чизиғи дейилади.

Талаб миқдориға нархдан ташқари таъсир қилувчи омиллар. Талаб ҳажмининг ўзгариши фақат товар нархига эмас, балки бошқа бир қатор омилларға ҳам боғлиқ бўлади. Бу омиллар талабнинг нархдан ташқари омиллари дейилади.

Талабға нархдан ташқари қуйидаги асосий омиллар таъсир кўрсатади:

- 1) истеъмолчининг диди;
- 2) бозордаги истеъмолчилар сони;
- 3) истеъмолчининг даромадлари;

⁵ Ш.Шодмонов. Иқтисодиёт назарияси. -Т.: “Фан ва технологиялар” 2009 102-бет

4) бир-бирига боғлиқ товарларнинг нархи;

5) келажакда нарх ва даромадларнинг ўзгариши эҳтимоли.

Бу омилларнинг ўзгариши талаб ҳажмининг ўзгаришига қандай таъсир кўрсатишини қараб чиқамиз.

1. Бирор маҳсулотга истеъмолчи дидидаги ижобий ўзгариш рўй берса, нархнинг тегишли даражасида унга бўлган талаб ортади. Истеъмолчи дидига салбий таъсир кўрсатадиган ҳолатлар талабнинг қисқаришига олиб келади.

2. Ўз-ўзидан аниқки, бозорда истеъмолчилар сони кўпайса, талаб ортади, истеъмолчиларнинг сони камайса, талаб қисқаради. Масалан, алоқа воситаларининг такомиллашуви халқаро молиявий бозор доирасини, ундаги қимматли қоғозларнинг олди-сотди жараёнларида иштирок этувчилар сонини мислсиз кенгайтиради ҳамда акция ва облигация каби молиявий активларга бўлган талабнинг ўсишига олиб келади. Туғилиш даражасининг пасайиши болалар боғчаси ва мактабга бўлган талабни камайтиради.

Пул даромади ўзгаришининг талаб ҳажмига таъсири бошқа омилларга қараганда анча мураккаб. Пул даромадининг ортиши жуда кўп товарларга талабни нисбатан оширади, даромаднинг камайиши эса бундай товарларга талабни камайтиради. Даромад ошса, унинг ўсишига қараб истеъмолчилар аксарият ҳолларда нархи юқори бўлсада, кўпроқ сифатли товарларни харид қилишга ҳаракат қилишади. Бунда улар нон, картошка, карам каби маҳсулотларни камроқ сотиб олишлари мумкин. Чунки ортиқча даромад уларга анча юқори оқсил таркибига эга бўлган озиқ-овқат маҳсулотлари, масалан, гўшт ва сут маҳсулотлари харид қилиш имконини беради. Даромаднинг ўзгариши билан талаб миқдори тўғри боғлиқликда ўзгарадиган товарлар олий тоифали товарлар дейилади.

Даромадлар ўзгариши билан талаб миқдори тескари боғлиқликда ўзгарадиган товарлар паст тоифали товарлар дейилади.

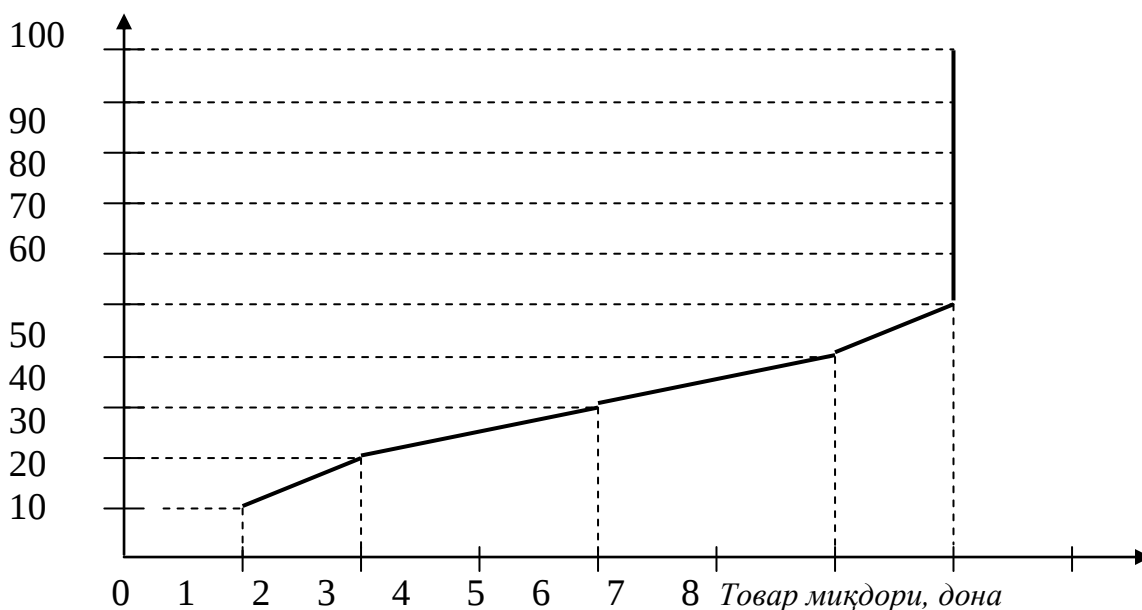
Истеъмолчилар даромади ва улар томонидан сотиб олинadиган товарлар миқдори ўртасидаги боғлиқлик немис иқтисодчиси ва статисти Эрнст Энгель (1821-1896) томонидан чуқур тадқиқ этилган. Шунга кўра, истеъмолчи даромади

билан у томонидан сотиб олиниши мумкин бўлган товарлар миқдори ўртасидаги ўзаро боғлиқлик Энгель қонуни дейилади.

Бу қонуннинг амал қилишини Энгель эгри чизиғи орқали ифодалаш мумкин (2-чизма). Олий тоифали ёки нормал товарлар учун Энгель эгри чизиғи ўсувчан кўринишида бўлади. Ҳақиқатан ҳам, аҳоли даромадлари ўсиб бориши билан бу турдаги товарлар кўпроқ харид қилинади. Паст тоифали товарлар учун Энгель эгри чизиғи пасаяувчан кўринишда бўлиб, даромадлар ошиб бориши билан истеъмолчилар уларни камроқ миқдорда сотиб оладилар. Агар товарнинг истеъмоли даромад даражасига боғлиқ бўлмаса, у ҳолда Энгель эгри чизиғи тик ҳолда бўлади.

Чизмадан кўринадики, истеъмолчининг бир ойлик даромади 10 минг сўмдан 20 минг сўмга ошганда, у сотиб олган маҳсулот миқдори 1 донадан 2 донага, 20 минг сўмдан 30 минг сўмга ошганда 2 донадан 4 донага ошмоқда. Даромадларнинг кейинги ўсиши билан товарлар сотиб олиш ҳажмининг ўсиши секинламоқда: 30 минг сўмдан 40 минг сўмгача – 4 донадан 6 донагача, 40 минг сўмдан 50 минг сўмгача – 6 донадан 7 донагача. Даромаднинг бундан юқори даражаларида эса сотиб олиш ҳажмининг ўсиши бутунлай тўхтаган (даромаднинг 60 минг сўм ва ундан юқори даражаларида мазкур товарнинг 7 донаси сотиб олинмоқда).

Даромад, минг сўм

2-чизма. Энгель эгри чизиғи⁶.

Энгель эгри чизиғи истеъмолчилар пул даромадлари ўзгаришининг талабга қандай таъсир қилиши тўғрисида ахборот беради. Бу ахборот товар ишлаб чиқарувчилар учун ўз товарларининг мумкин бўлган сотиш ҳажми ва бозор конъюнктурасини баҳолашда муҳим аҳамият касб этади.

3. Ўзаро боғлиқ товарлар нархи ўзгаришининг талабга таъсирини ўрганишда уларни икки гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқ бўлади: 1) ўзаро бир-бирини алмаштирувчи ёки ўринбосар товарлар; 2) ўзаро бир-бирини тўлдирувчи товарлар.

Ўзаро бир-бирини алмаштирувчи товарлардан бирининг нархини ўзгариши билан бошқасига бўлган талабнинг ўзгариши тўғри боғлиқликда бўлади. Масалан, сариёғ нархининг ошиши маргаринга бўлган талабнинг ортишига олиб келади. Сариёғ нархининг пасайиши эса маргаринга бўлган талабни камайтиради.

Ўзаро бир-бирини тўлдирувчи товарлардан бирининг нархини ўзгариши билан бошқасига бўлган талабнинг ўзгариши тескари боғлиқликда бўлади. Масалан, агар автомобилнинг нархи ошса, бензинга бўлган талаб қисқаради. Аксинча, автомобилнинг нархи тушса, бензинга бўлган талаб ошади.

5. Келгусида истеъмолчи даромадлари, товар нархи ўзгаришининг кутилиши ва товарлар миқдорининг етарли бўлиши ёки бўлмаслиги каби омиллар талаб ҳажмини ўзгартириши мумкин. Келгусида нархнинг нисбатан ошишининг кутилиши, истеъмолчи жорий талабининг ошишига олиб келади. Аксинча, нархнинг пасайиши ва даромаднинг кўпайишининг кутилиши товарларга бўлган жорий талаб ҳажмининг қисқаришига сабаб бўлади.

2. Таклиф тушунчаси. Таклиф миқдорига таъсир қилувчи омиллар.

Таклиф қонуни

⁶ Ш.Шодмонов. Иқтисодиёт назарияси. -Т.: “Фан ва технологиялар” 2009 101-бет

Маълум вақт оралиғидаги нархларнинг муайян даражасида ишлаб чиқарувчи ёки сотувчилар томонидан маълум турдаги товар ва хизматларнинг бозорга чиқарилган миқдори таклиф дейилади. Нарх ўзгариши билан сотишга чиқариладиган маҳсулот миқдори ҳам ўзгариши сабабли талаб каби таклифнинг ҳам бир қатор муқобил вариантлари мавжуд бўлади. Алоҳида ишлаб чиқарувчи ҳамда бозор таклифини ифодаловчи мисол 5-жадвалда кўрсатилган.

Таклиф нархларнинг турли даражасида қанча миқдордаги маҳсулотнинг сотишга чиқарилишини кўрсатади.

Нархнинг ошиши билан шунга мос равишда сотишга чиқариладиган товарлар таклифи миқдори ҳам ортади, нархнинг тушиши билан таклиф ҳажми қисқаради. Нархнинг ўзгариши билан таклиф этилаётган товар миқдорининг тўғри боғлиқликдаги ўзгариши таклиф қонуни дейилади.

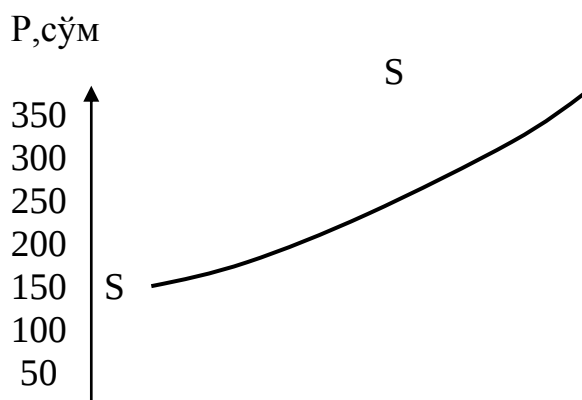
Нарх ва таклиф миқдори ўртасидаги боғлиқлик.

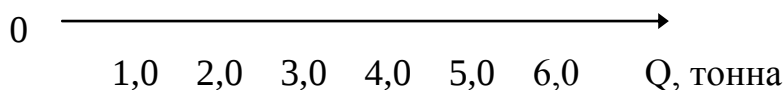
2-жадвал

1 кг ун нархи (сўм)	1 ой давомида уннинг якка таклифи миқдори (кг)	1 ой давомида уннинг бозор таклифи миқдори (тн)
350	60	6,0
300	50	5,0
250	30	3,0
200	20	2,0
150	10	1,0

Истеъмолчи учун нархнинг ошиши тўсиқ ролини ўйнаса, ишлаб чиқарувчи учун рағбатлантириш вазифасини бажаради.

Нарх даражаси ва таклиф миқдори ўртасидаги тўғридан-тўғри боғлиқликни кўрсатувчи маълумотларни графикда ифодалаб, **таклиф эгри чизигини** тасвирлаш мумкин (3-чизма).

3-чизма. Таклиф эгри чизиғи⁷.

Бозорда таклиф қилинадиган товар ҳажмига **нархдан ташқари бир қатор омиллар** ҳам таъсир қилади. Бу омилларнинг асосийлари қуйидагилар:

- 1) ресурсларнинг нархи;
- 2) ишлаб чиқариш технологияси;
- 3) солиқ ва субсидиялар;
- 4) бошқа товарларнинг нархи;
- 5) нарх ўзгаришининг кутилиши;
- 6) бозордаги сотувчилар сони.

Мазкур омиллардан бир ёки бир нечтасининг ўзгариши таклиф ҳажмининг ўзгаришини тақозо қилади.

Таклифга таъсир қилувчи омилларни алоҳида-алоҳида қараб чиқамиз.

1. Ресурсларнинг нархи. Ишлаб чиқариш харажатлари ва таклиф ўртасида мустаҳкам ўзаро боғлиқлик мавжуд. Ресурс нархларининг пасайиши ишлаб чиқариш харажатларини камайтиради ва таклифни оширади. Аксинча, ресурсларга нархнинг ошиши ишлаб чиқариш харажатларини оширади ва таклифни қисқартиради. Масалан, минерал ўғитлар нархининг пасайиши буғдой таклифини оширади, ёмғирлатиб суғориш харажатларининг ошиши маккажўхори дони таклифини қисқартиради.

2. Ишлаб чиқариш технологияси. Технологияларнинг такомиллашуви маҳсулот бирлигини анча самарали ишлаб чиқаришга имкон беради. Ресурсларнинг мавжуд нархида ишлаб чиқариш харажатлари камаяди ва таклиф кўпаяди. Масалан, пахта зараркунандаларига қарши анча самарали биологик усулларнинг яратилиши пахта толасининг миқдорини ва сифатини, бинобарин таклифини оширади.

3. Солиқлар ва субсидиялар даражаси. Кўпчилик солиқлар ишлаб чиқариш харажатлари таркибига киради. Шу сабабли солиқларнинг ошиши ишлаб

⁷ Ш.Шодмонов. Иқтисодиёт назарияси. -Т.: “Фан ва технологиялар” 2009 104-бет

чиқариш харажатларини оширади ва таклифни қисқартиради. Масалан, импорт товарларга бож тўловларининг ошиши унинг таклифини қисқартиради. Аксинча, давлат қандайдир товар ишлаб чиқариш ёки бирор соҳага субсидия берса, бу амалда харажатларни камайтиради ва унинг таклифини оширади.

4. Бошқа товар нархи. Бошқа товарлар нархларининг ўзгариши ҳам мазкур товар таклифини ўзгартиради. Масалан, қўй гўшти нархининг пасайиши мол гўшти таклифини оширади. Аксинча, мол гўшти нархининг тушиши қўй гўшти таклифини оширади.

5. Нарх ўзгаришининг кутилиши. Келгусида маҳсулот нархининг ўзгаришининг кутилиши ҳам ишлаб чиқарувчининг бугунги кундаги бозорга маҳсулот етказиб бериш хоҳишига таъсир кўрсатиши мумкин. Масалан, келажакда нефт нархининг кескин пасайишининг кутилиши нефтнинг таклифини пасайтиради.

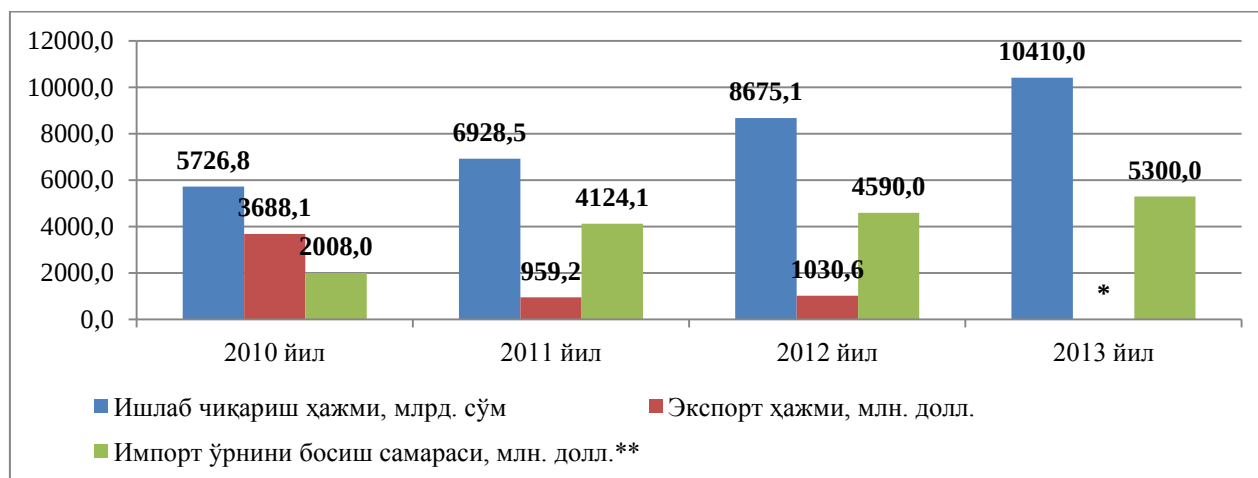
6. Ишлаб чиқарувчилар (сотувчилар) сони. Товар ишлаб чиқарувчилар қанчалик кўп бўлса, таклиф қилинадиган маҳсулот миқдори шунчалик кўп бўлади. Тармоқдаги ишлаб чиқарувчилар сони ортиб бориши таклифни кўпайтиради, чунки товар ишлаб чиқариш кўпаяди.

Таклиф ҳажмининг ўзгаришига товарнинг сақланиш хусусияти, сақлаш харажатлари ва транспорт-ташиш имкониятлари ҳам таъсир кўрсатади. Масалан, узоқ вақт сақлаб бўлмайдиган қишлоқ хўжалик ва озиқ-овқат маҳсулотлари учун таклиф камдан-кам ўзгарувчан бўлади.

Ишлаб чиқариш жараёнининг хусусияти, табиий ресурсларнинг мавжуд даражаси ҳам таклифга таъсир кўрсатади. Масалан, нархнинг ўзгаришига жавобан ишлаб чиқаришни кенгайтириш ёки бошқа хил маҳсулот ишлаб чиқаришга ўтиш имконияти мавжуд бўлса таклиф ўзгаради. Қишлоқ хўжалигига яроқли бўлган ерлар чекланган бўлса, унинг нархи (рента) қанчалик ошмасин, ер таклифини ошириб бўлмайди.

Мамлакатимизда маҳаллийлаштирилган маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажми 2013 йилда олдинги йилга нисбатан 1,2 баробар ўсган бўлса, сўнгги 3 йилда қарийб икки баробар ошди. Натижада 2013 йилда 1282 янги иш ўринлари

яратилиб, импорт ўрнини босиш самарадорлиги 5,3 млрд. долл.ни ташкил этди (1-расм).

Изоҳ: * - маълумот мавжуд эмас.

** - автомобилларсиз.

1 - расм. Ўзбекистонда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жараёнлари натижалари.

1.3. Талаб миқдори ва таклиф миқдори ўртасидаги нисбатнинг ўзгариши. Бозор мувозанати

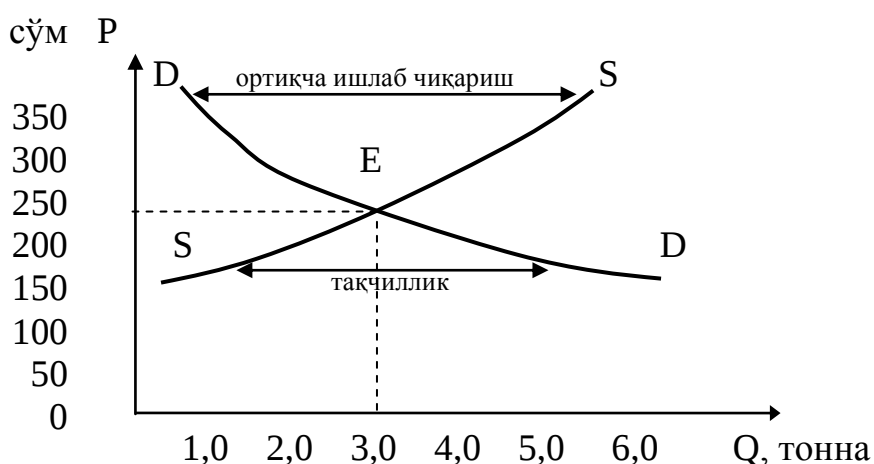
Биз юқорида турли омиллар таъсирида талаб ва таклиф миқдорининг ўзгариб туришини кўрдик. Лекин талаб билан таклиф миқдорлари бир-бирлари билан доимо маълум нисбатда бўлади, бу нисбатлар ўзгариб туради. Баъзан талаб миқдори таклиф миқдоридан ошиб кетиб, нарх кўтирилса, айрим пайтда таклиф миқдори талаб миқдоридан ошиб кетиб, нарх пасайиб қолади. Талаб миқдори билан таклиф миқдори ўртасидаги нисбат бир-бирига тенг бўлган ҳолат бозор мувозанати дейилади. Бозор мувозанати вужудга келган ҳолда шаклланган нарх бозор нархи дейилади. Баъзан уни мувозанатлашган нарх ҳам деб юритилади. Бозор мувозанати ва мувозанатли нарх ҳар доим мавжуд бўлиб турмайди, уларга таъсир қилувчи кўплаб омиллар мувозанатликнинг бузилишига сабаб бўлади. Аммо иқтисодиётда ушбу мувозанатга доимо интилиш мавжуд бўлади.

Талаб ва таклиф тушунчалари таҳлили, бизга сотувчи ва харидорлар манфаатлари мос келишини қараб чиқишга ўтиш имконини беради. Мос келишлик ўз ифодасини мувозанатли нархда топади.

Олдинги бандларда кўриб чиқилган талаб ва таклиф эгри чизиқларини битта графикка жойлаштириб бозор мувозанатли нуқтасини ҳосил қиламиз

$T_6 = T_\phi = H_M = M_M$, бу ерда: T_6 - талаб, T_ϕ - таклиф, H_M - мувозанатли нарх, M_M – товарнинг мувозанатли миқдори. [23, 24]

Графикда E нуқатга мувозанатли нарх (H_M) ва маҳсулотнинг муозанатли миқдори (M_M) мос келади. Яъни, нарх 250 сўм бўлганда, харидорлар мазкур товар (ун) дан 3 тонна сотиб олишга, сотувчилар эса 3 тонна унни бозорга чиқаришига тайёр бўлади. 200 сўмлик нархда сотувчилар ва харидорлар аҳволи бутунлай ўзгаради: сотувчилар фақат 2 тонна унни сотишга, харидорлар эса 5 тонна сотиб олишга тайёр бўлади ва ҳоказо.

4-чизма. Мувозанатли нарх⁸.

Графикда нархнинг 350 сўм даражасидаги бозор ҳолати товарлар ортиқча ишлаб чиқарилишини кўрсатади ва тўйинган бозорни ифодалайди. Ақсинча, 150 сўм даражасидаги бозор ҳолатида товар тақчиллиги (дефицит) вужудга келади ва тақчил товар бозорини тавсифлайди.

Мувозанатли нархни тушуниб олиш учун вақт омили катта аҳамиятга эга бўлади. Шу сабабли бозордаги бир зумлик, қисқа даврли ва узоқ даврли мувозанатлик ҳолатни фарқлаш зарур.

⁸ Ш.Шодмонов. Иқтисодиёт назарияси. -Т.: “Фан ва технологиялар” 2009 106-бет

Бир зумлик мувозанат учун тақдим қилинадиган товарларнинг ўзгармас ёки доимий миқдори хос. Бу ишлаб чиқаришнинг бозор вазиятига тез, бирданига мослаша олмаслиги билан боғлиқ.

Қисқа даврли мувозанатликни, ишлаб чиқариш ва тақлифни вақтинчалик амал қилувчи омиллардан фойдаланиш асосида кўпайтириш имкониятини тақозо қилади.

Бундай вақтинчалик омилларга иш вақтидан ташқари, дам олиш ва байрам кунлари ишлаш, иш сменасини кўпайтиришлар киради.

Узоқ даврли мувозанатлик ўзгариши узоқ муддатли даврдаги омиллардан фойдаланишни тақозо қилади. Бунда ишлаб чиқаришни қайта куллантириш, янгилаш ва қўшимча қувватларни вужудга келтириш билан боғлиқ инвестициялар ҳақида гап боради. Бу даврда янги корхоналарни қуриш ҳамда мазкур бозорда янги корхоналарнинг пайдо бўлиши ҳам мумкин бўлади.

Истеъмолчининг товар нархларининг ўзгаришига сезгирлик даражасини аниқлашда нархли эгилувчанлик тушунчасидан фойдаланилади. Айрим маҳсулотлар нархидаги унча сезиларли бўлмаган ўзгаришлар сотиб олиннадиган маҳсулот миқдорида катта ўзгаришлар бўлишига олиб келиши мумкин. Бундай маҳсулотларга талаб нисбатан эгилувчан дейилади. Бошқа хил маҳсулотлар нархидаги сезиларли ўзгариш харид миқдорида фақат катта бўлмаган ўзгаришларга олиб келиши мумкин.

Талаб ҳажмига таъсир қилувчи бошқа омиллар ўзгармай қолган шароитда нархнинг 1% га ўзгариши талабнинг неча фоизга ўзгаришини ифодаловчи кўрсаткич талабнинг нарх бўйича эгилувчанлиги кўрсаткичи дейилади. Бу кўрсаткич кўпинча оддий қилиб талабнинг эгилувчанлиги деб аталади.

Талабнинг нарх бўйича эгилувчанлиги (Θ_T) даражаси қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$\Theta_T = \frac{\Delta Q}{\Delta P},$$

Бу ерда: ΔQ – талаб миқдорининг фоизли ўзгариши;

ΔP – нархларнинг фоизли ўзгариши.

Талаб эгилувчанлигини белгилаб берувчи бир қатор омиллар мавжуд бўлади. Уларнинг асосийлари қуйидагилар:

1. Маҳсулотларнинг ўрнини босувчанлиги. Истеъмолчига бирор маҳсулотнинг ўрнини босувчи бошқа маҳсулотлар кўпроқ тавсия қилинса, унга талаб шунча эгилувчан бўлади. Масалан, соф рақобатли бозорда таклиф қилинадиган маҳсулотларнинг жуда кўп ўрнини босувчилари мавжуд бўлади, шу сабабли ҳар бир алоҳида сотувчи маҳсулотларига талаб бутунлай эгилувчан бўлади.

2. Маҳсулот қиймати (нархи)нинг истеъмолчи даромадидаги салмоғи. Истеъмолчи даромадида маҳсулотлар нархи қанчалик ката ўринни эгалласа, унга талаб шунча юқори эгилувчан бўлади. Масалан, дафтар ёки қалам нархининг 10 фоизга ўсиши бир неча сўмни ташкил қилади ва бу талаб билдирган маҳсулот миқдорида жуда кам ўзгариш бўлишига олиб келади. Шу билан бирга, автомобиль ёки уй нархининг 10 фоизга ўсиши мос равишда 0,5 ёки 1,5 млн. сўмни ташкил қилади. Нархларнинг бундай ошиши жуда кўп оилалар бир неча йиллик даромадининг ката қисмини ташкил қилади ва, айтиш мумкинки, бу сотиб олиннадиган маҳсулот миқдорини сезиларли равишда камайтиради.

3. Маҳсулотларнинг истеъмол хусусиятлари. Зеб-зийнат буюмларига талаб одатда эгилувчан, ҳаётий зарур буюмларга эса талаб нозгилувчан ҳисобланади. Масалан, нон ва электр энергияси зарурий истеъмол буюмлари ҳисобланади, шу сабабли улар нархининг ошиши нон ёки электр энергиясини истеъмол қилишнинг кескин камайишига олиб келмайди. Бошқа томондан зеб-зийнат буюмларига нархлар ошганда уларни осонлик билан истеъмолдан чиқариб ташлаш мумкин.

4. Вақт омили. Қарор қабул қилиш учун вақт оралиғи қанча узоқ бўлса, маҳсулотга талаб шунча эгилувчан бўлади. Масалан, агар мол гўштининг нархи 10%га кўтарилса, истеъмолчи уни харид қилишни бирданига қисқартирмаслиги мумкин. Лекин бир қанча вақт ўтиши билан у ўзининг мойиллигини товуқ гўшти ёки балиққа ўтказиши мумкин.

Шунингдек, даромад бўйича талаб эгилувчанлиги ҳам мавжуд. Даромадлар кўпайиши билан товар ва хизматларга бўлган талаб ҳам ошади. Бундан кўринадики, даромад талабга таъсир кўрсатади. Бу таъсир даражасини аниқлаш учун даромад бўйича талаб эгилувчанлиги кўрсаткичидан фойдаланилади.

Истеъмолчи даромадининг 1% га ўзгариши талабнинг неча фоизга ўзгаришини ифодаловчи кўрсаткич талабнинг даромад бўйича эгилувчанлиги кўрсаткичи дейилади ва қуйидаги формула ёрдамида аниқланади:

$$\mathcal{E}_T = \frac{\Delta Q}{\Delta D},$$

Бу ерда: ΔQ – талаб миқдорининг фоизли ўзгариши;

ΔD – даромаднинг фоизли ўзгариши.

Таклиф ҳажмига таъсир қилувчи бошқа омиллар ўзгармай қолган шароитда, нархнинг 1%га ўзгариши таклифнинг неча фоизга ўзгаришини ифодаловчи кўрсаткич таклифнинг нарх бўйича эгилувчанлиги кўрсаткичи дейилади. Бу кўрсаткич кўпинча оддий қилиб таклифнинг эгилувчанлиги деб ҳам аталади.

Таклифнинг нарх бўйича эгилувчанлиги ($\mathcal{E}_{TF}$) даражаси қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

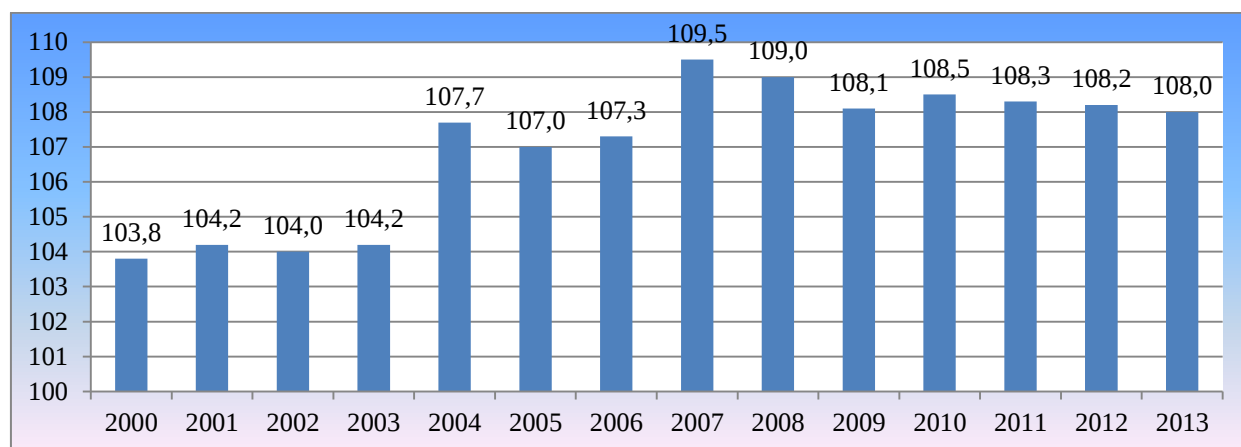
$$\mathcal{E}_{TF} = \frac{\Delta Q}{\Delta P},$$

Бу ерда: ΔQ – таклиф миқдорининг фоизли ўзгариши;

ΔP – нархларнинг фоизли ўзгариши.

Таклиф эгилувчанлигига таъсир кўрсатувчи муҳим омил, маҳсулотга нархнинг мавжуд ўзгаришини ҳисобга олиш учун зарур бўлган вақт оралиғи ҳисобланади. Ишлаб чиқарувчи нархнинг мавжуд ўзгаришига мослашиш учун қанчалик узоқроқ вақтга эга бўлса, ишлаб чиқариш ҳажми шунчалик катта ўзгаради ва шунга мос равишда таклифнинг эгилувчанлиги ҳам юқори бўлади. Биз юқорида вақт омилининг жуда қисқа, қисқароқ ва узоқ муддатли даврларидаги таклифнинг ўзгаришига таъсирини таҳлил қилиб берган эдик. Бу таъсир таклифнинг эгилувчанлигида ҳам ўз аҳамиятини сақлаб қолади.

Ўтган 2013 йилда мамлакатимизда ислохотлар дастури давом эттирилиб, ундан ўрин олган муҳим чоралар ва тадбирларнинг изчил амалга оширилиши натижасида иқтисодий ва ижтимоий соҳаларида мутаносиблик янада мустаҳкамланди, иқтисодиётимиз модернизация ва диверсификация ҳисобидан юқори суръатлар билан ривожланди.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

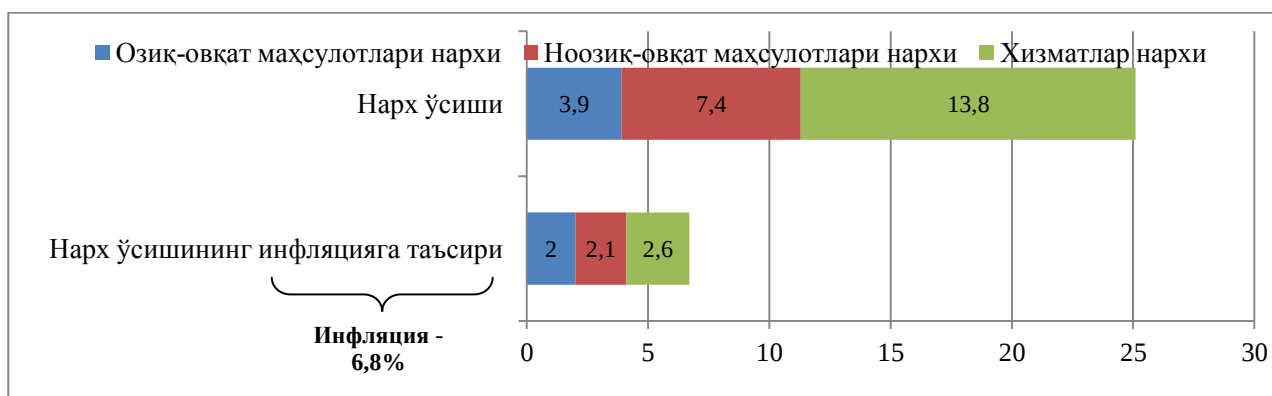
2 - расм. Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулотнинг йиллар давомида ўсиш динамикаси, фоизда.

Расмдан кўринадики, мамлакатимизда ЯИМнинг ўсиш суръатлари барқарор тарзда бормоқда. Агар ўртача ўсиш суръатлари 2000-2003 йилларда 4 фоиздан, 2004-2006 йилларда 7,3 фоиздан, 2007-2008 йилларда эса 9,2 фоиздан юқори даражада кузатилган бўлса, ушбу кўрсаткич кейинги беш йил давомида 8,2 фоиздан юқори бўлмоқда. Албатта, бу ўринда дунёдаги мураккаб вазият – жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг рўй бериши, унинг жаҳондаги барча мамлакатлар, жумладан, Ўзбекистон иқтисодиётига ҳам салбий таъсирини эътибордан четда қолдирмаслик керак. Чунки, мамлакатимизда чуқур ўйланган ҳолда ишлаб чиқилган ҳамда изчил равишда олиб борилаётган самарали иқтисодий сиёсат глобал инқирознинг иқтисодиётимизга салбий таъсирини аҳамиятли даражада “юмшатиб”, шундай мураккаб шароитда ҳам ЯИМнинг юқори ва барқарор ўсиш суръатларини сақланиб қолишини таъминлади. Шунга кўра, агар жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози рўй бермаганида Ўзбекистондаги ўсиш суръатлари янада юксакроқ бўларди, дейишга етарли асос

бор. Демак, юқоридаги ҳолатлар Ўзбекистонда талаб ва таклиф муносиблиги негизида юзага келганлигини кўриш мумкин.

2013 йил якуни бўйича истеъмол баҳолари индекси асосида ҳисобланадиган инфляция даражаси 2012 йилга нисбатан 0,2 фоиз бандга пасайиб, 6,8 фоизни ташкил этди. Бунда истеъмол баҳолари индексининг ўсиши асосан номонетар омиллар ҳисобига юз берди.

Жумладан, ўтган йилда озиқ-овқат маҳсулотларининг нархи 3,9 фоизга ўсиб, унинг инфляцияга таъсири 2,0 фоизни, ноозиқ-овқат маҳсулотлари нархи 7,4 фоизга ўсиб, инфляция даражасига таъсири 2,1 фоизни ташкил этди. Хизматлар нархи эса 13,8 фоизга ўсиб, истеъмол баҳолари индексига таъсири 2,6 фоизни ташкил қилди (3-расм)⁹.

3 -расм. Ўзбекистонда 2013 йилда нархлар ўзгаришининг инфляцияга таъсири, фоиз.

Юқоридагилардан кўринадик, ўтган йилда мамлакатимизда макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш борасидаги муҳим чора-тадбирларнинг изчил амалга оширилиши натижасида иқтисодий ва ижтимоий соҳалардаги муносиблик кучайиб, иқтисодиётимиз модернизация ва диверсификация ҳисобидан юқори суръатлар билан ривожланишига эришилди.

1-боб юзасидан хулосалар.

⁹ 2013 йилда пул-кредит соҳасидаги вазият ва монетар сиёсатнинг 2014 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари. - <http://www.cbu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти.

Биринчидан, бозор иқтисодиётининг амал қилишида талаб ва таклиф қонунлари муҳим ўрин тутди. Талаб ва таклиф нархни шакллантиради, шу билан бирга нарх талаб ва таклиф ўртасидаги нисбатни аниқлаб беради.

Иккинчидан, талаб – бу пул билан таъминланган эҳтиёждир. Эҳтиёж зарур миқдордаги пул билан таъминланмаса, у «хоҳиш», «истак» бўлиб қолаверади.

Учинчидан, талабга нархдан ташқари қуйидаги асосий омиллар таъсир кўрсатади: истеъмолчининг диди; бозордаги истеъмолчилар сони; истеъмолчининг даромадлари; бир-бирига боғлиқ товарларнинг нархи; келажакда нарх ва даромадларнинг ўзгариши эҳтимоли.

Тўртинчидан, нархнинг ошиши билан шунга мос равишда сотишга чиқариладиган товарлар таклифи миқдори ҳам ортади, нархнинг тушиши билан таклиф ҳажми қисқаради.

Бешинчидан, таклифга таъсир қилувчи омиллар қуйидагилардан иборат: ресурсларнинг нархи, ишлаб чиқариш технологияси, солиқлар ва субсидиялар даражаси, бошқа товар нархи, нарх ўзгаришининг кутилиши, ишлаб чиқарувчилар (сотувчилар) сони.

Олтинчидан, талаб ва таклиф ўртасида мувозанат юзага келса, бозор мувозанати таъминланади ва бу ҳолат сотувчи ва истеъмолчини қаноатлантиради.

4. “Талаб ва таклиф назарияси. Бозор мувозанати” мавзусини аниқлаштирилган дифференциал технологиялар асосида ўқитиш услуги

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг иккинчи сифат босқичи амалга оширилаётган ҳозирги туб ўзгаришлар даврида олий таълимда чуқур изланишлар, ислохатлар, илғор технологиялардан фойдаланиш ҳамда бу соҳаларда тадқиқотлар кенг кўламда олиб борилмоқда.

Ўқитиш жараёнида таълим сифатини оширишда дарсларни савол-жавоб тарзида ўтказиш, илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш, юқори илмий педагогик савияда дарсни ташкил этиш, муаммоли маърузалар ўқиш, мустақил

ишлашга, ижодий фикрлашга, илмий изланишга жалб этиш каби тадбирлар алоҳида ўринни эгаллайди.

Мавзу: Талаб ва таклиф. Бозор мувозанати.

Дарсинг мақсади: Талабаларга иқтисодий талаб ва таклиф тушинчалари, Талаб ва таклиф қонунлари, бозор мувозанати каби иқтисодий тушинчаларни иқтисодий моҳиятини тушинтириш, уларда иқтисодий билим, кўникма ва малакаларни аниқлаштирилган дифференциал технологиялар асосида шакллантириш.

Дарсинг бориши:

Ташкилий қисм: талабалар билан саломлашиб, аудиториянинг умумий ҳолатини, талабаларнинг дарсга тайёргарлигини назорат қилиш, йўқлама қилиш.

Асосий қисм: Аввалги дарсларда ўтилган мавзуларни такрорлаш ва мустаҳкамлаш ҳамда янги мавзунини баён этишга асос тайёрлаш мақсадида тегишли саволлар билан саволлар билан талабаларга муурожаат қилинади. Сўнгра янги мавзу баёни қуйидаги режа асосида ташкил этилади:

“С” дастур:

РЕЖА:

1. Талаб тушунчаси, унинг эгри чизиғи ва талаб қонуни. Талабнинг ҳажмига ва миқдорига таъсир этувчи омиллар.
2. Таклиф тушунчаси, унинг эгри чизиғи ва таклиф қонуни. Таклифнинг ҳажмига таъсир этувчи омиллар.

“В” дастур:

1. Талаб эластиклиги. Талаб эластиклигидан реал ҳаётда фойдаланиш.
2. Таклиф эластиклиги.
3. Талаб ва таклифнинг мос келиши. Бозор мувозанати.

“А” дастур:

1. Тарвузга бўлган талаб 100 дона бўлганда ҳар бир тарвуз нархи 21 сўмни ташкил қилади. 160 дона бўлганда бир дона тарвуз 19 сўм бўлсин. Ёйсимон эластиклик коэффицентини ҳисобланг?

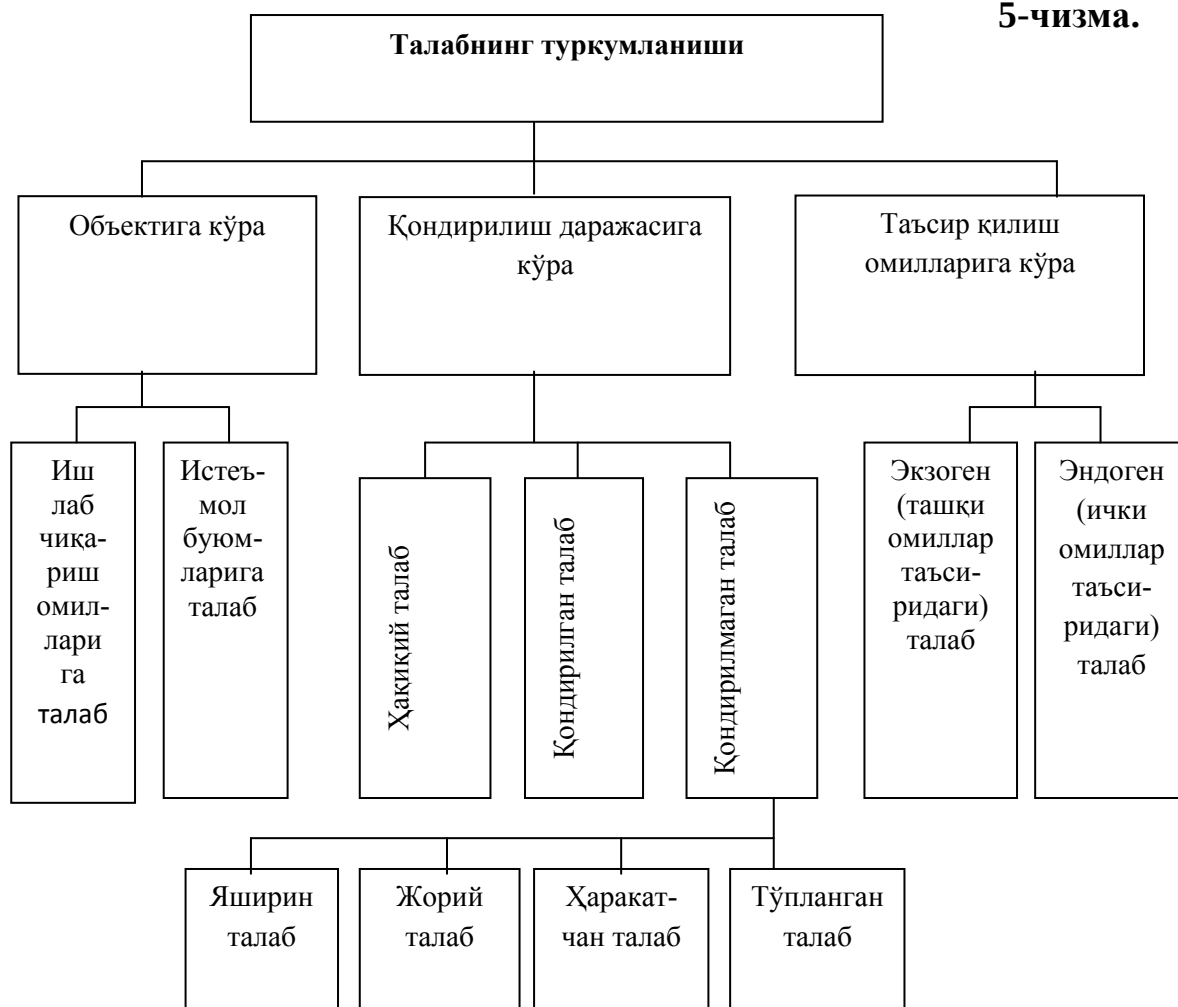
2. Калишга бўлган талаб 150 дона бўлганда, ҳар бир пой калиш нархи 40 сўмни ташкил қилсин, талаб 250 дона бўлганда бир пой калиш нархи 37 сўм бўлсин. Ёйсимон эластик коэффицентини ҳисобланг?

3. Талаб ва таклифнинг нархга боғлиқлиги.

Мазкур мавзунини тушуинтириш давомида қуйидаги кўргазмалар материаллардан, Кластер технологиясидан фойдаланилди:

Талабнинг туркумланиши.

5-чизма.

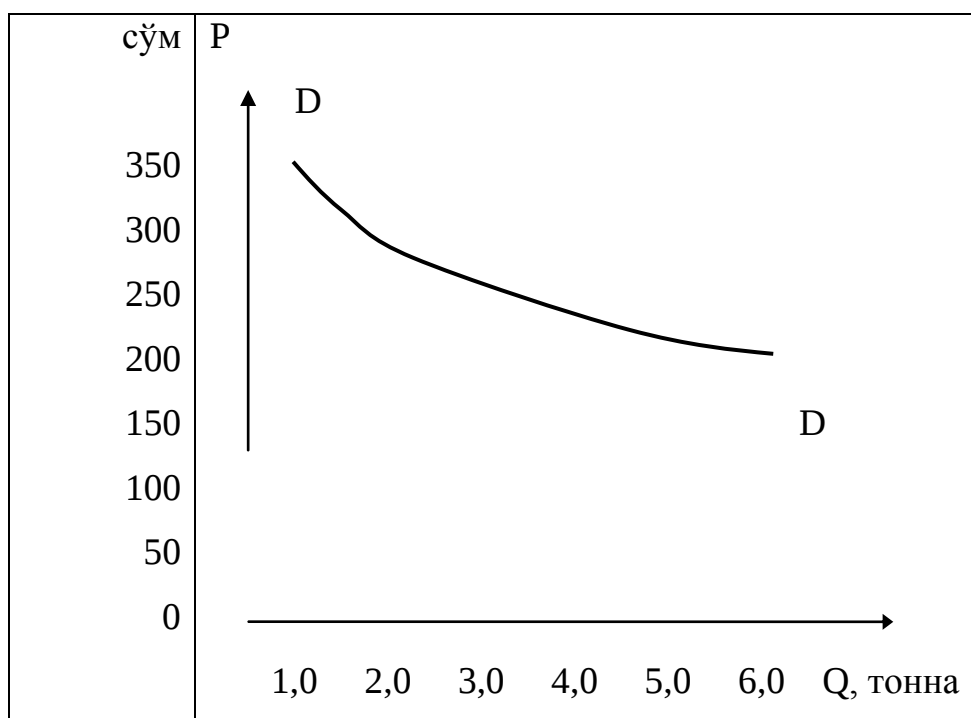

Нарх ва сотиб олинadиган товар миқдори ўртасидаги боғлиқлик.

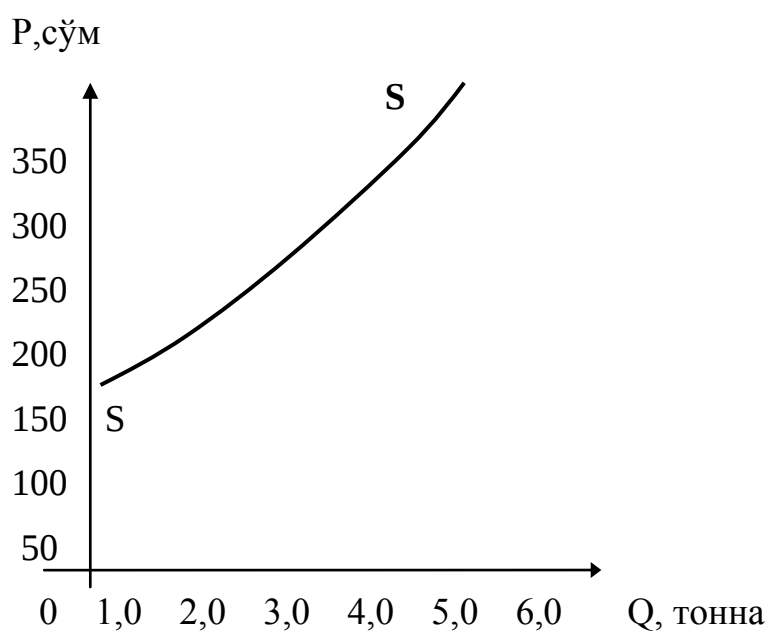
5-жадвал.

Бир кг ун нархи (сўм)	1 ой давомида унга бўлган якка талаб миқдори (кг)	1 ой давомида унга бўлган бозор талаби миқдори (тн)
350	10	1,0
300	20	2,0

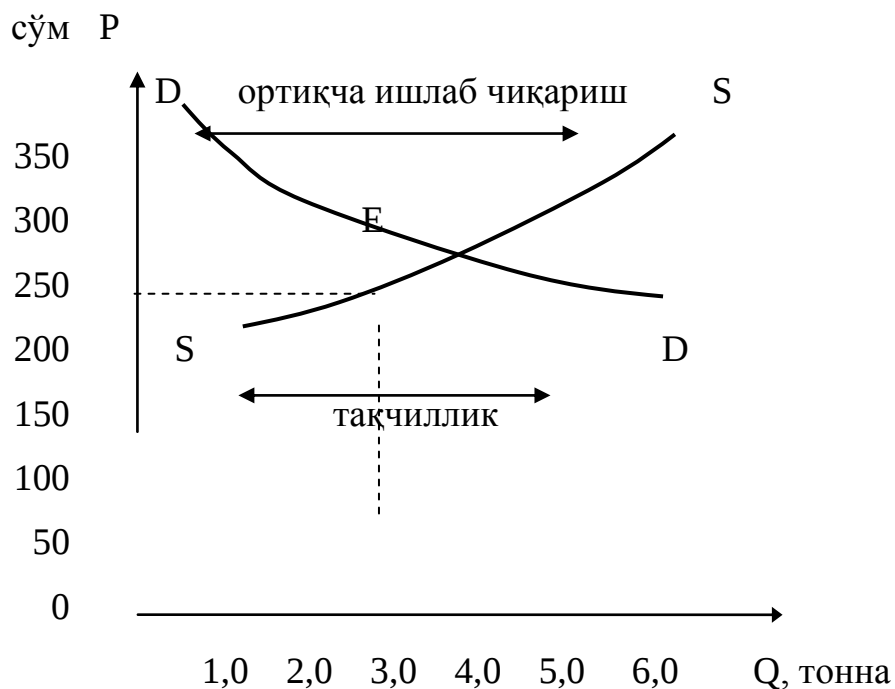
250	30	3,0
200	50	5,0
150	60	6,0

6-чизма. Талаб эгри чизиғи

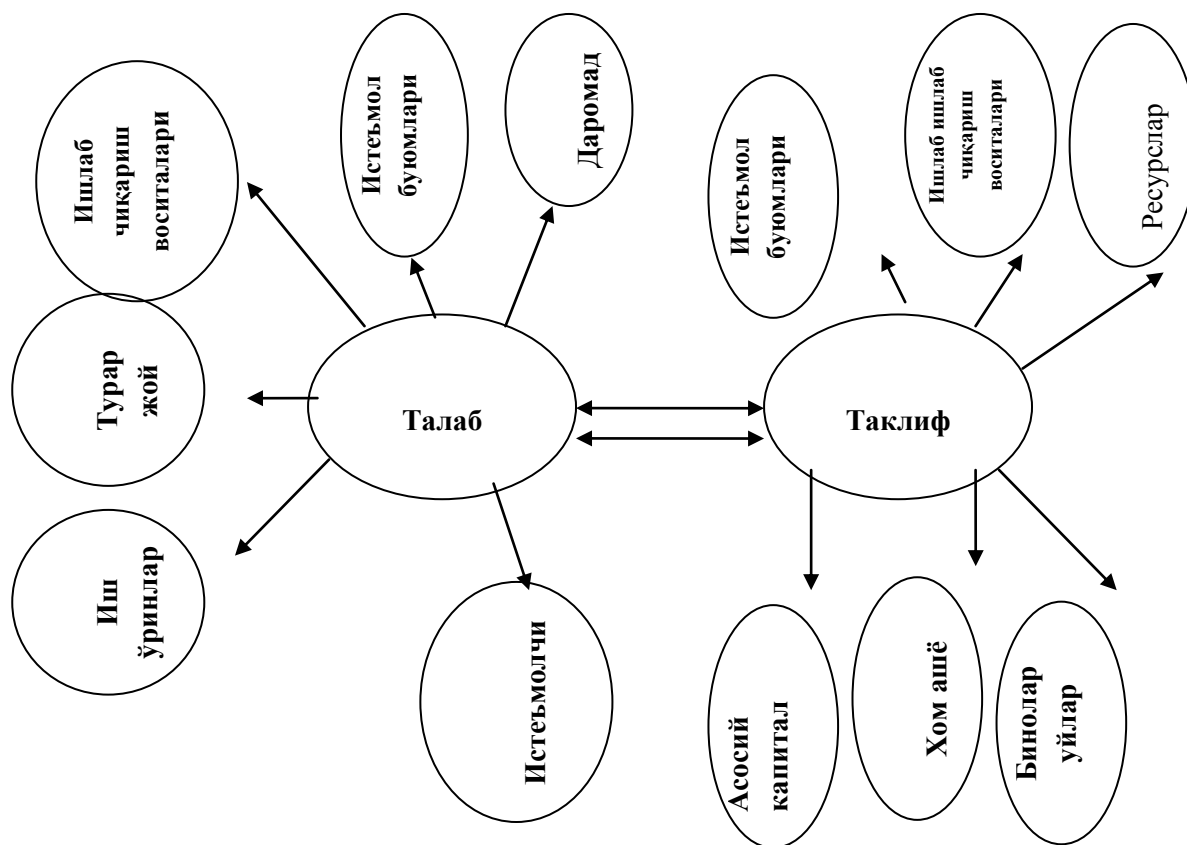
7-чизма. Таклиф эгри чизиғи.

8-чизма. Мувозанатли нарх.

Талаб	Таклиф
1. Истеъмолчи диди. 2. Истеъмолчи даромади. 3. Бир-бирига боғлиқ товарлар нархи. 4. Келажакдаги нархларнинг ўзгариш эҳтимоли.	1. Ресурслар нархи. 2. Ишлаб чиқариш технологияси. 3. Солиқ ва субсидия. 4. Бошқа товарлар нархи. 5. Нарх ўзгаришини кутиш. 6. Бозордаги сотувчилар сони

Кластер мисоли.

Дарс якунида аниқлаштирилган технологияларнинг “В” ва “А” дастурлари талабаларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги топшириқлар уйга вазифа сифатида талабаларга берилди:

Мустақил иш учун вазифа

1. «Океан» магазинида энг яхши балиқ маҳсулотига бўлган талаб кунига 500 килограмм бўлиб, 1993 йили 20 000 сўмни ташкил этарди. Агарда эгри эластиклик $(-11/7)$ ва 24 000 сўм миқдорида бўлганда унинг талаб ҳажмини аниқланг?

2. Фирма «JBF» бозорни рғбатлантириш мақсадида компьютерларни бир моделини нархини 1000 доллардан, 800 долларга туширди. Натижада келгуси ойда олдингига нисбатан икки баробар кўп компьютерларни сотишга эришди.

А) фирма тушуми қандай ўзгарди?

Б) нуқтали эластиклик коэффиценти ва ушбу компьютер моделига бўлган талабнинг характери бўйича хулоса қилинг?

3. Дафтарга бўлган талаб 100 дона бўлганда ҳар бир дафтар нархи 50 сўмни ташкил қилади. Талаб 200 дона бўлганда бита дафтар нархи 45 сўм бўлсин. Ёйсимон эластиклик коэффицентини ҳисобланг?

4. Истеъмолчининг даромади йилига 700000 сўмдан 1млн.га ошди. Макаронга бўлган талаб йилига 3 кг дан 1 кг га пасайди. Ёғга бўлган талаб 5 кг дан 7 кг га ошди, даромадга нисбатан ва маҳсулот характериға нисбатан талаб эластиклигини аниқланг?

“Талаб ва таклиф назарияси. Бозор мувозанати” мавзусидан машғулоти ташкил этишдан олдин талабаларнинг ўзлаштириш кўрсаткичлари

6-жадвал

Ўзлаштириш даражалари	Тажриба синов гуруҳи		Назорат гуруҳи	
	Талабалар сони	Ўзлаштириш кўрсаткичи (%)	Талабалар сони	Ўзлаштириш кўрсаткичи (%)
Юқори	5	20	6	24
Ўрта	4	16	3	12
Қуйи	16	64	16	64
Жами:	25	100	25	100

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, тажриба синов гуруҳидаги талабалардан барча саволга олинган жавоблар юқори - 20 %, ўрта 16 %, қуйи 64 % бўлган бўлса, назорат гуруҳида юқори 24 %, ўрта 12 %, қуйи 64 % ни ташкил этган. Бундан кўриниб турибдики, тажриба синов гуруҳидаги маъруза машғулотида олинган жавоблар назорат гуруҳидаги маъруза машғулотида олинган жавобларга нисбатан деярли бир хил.

Энди “Талаб ва таклиф. Бозор мувозанати” мавзусини аниқлаштирилган дифференциал технология асосида дарс ўтилгандан сўнг олинган натижаларни қуйидаги 7-жадвалда келтирамиз.

**“Талаб ва таклиф. Бозор мувозанати” мавзусини аниқлаштирилган
технология асосида дарс ўтилгандан сўнг олинган натижалар**

7-жадвал

Ўзлаштириш даражалари	Тажриба синов гуруҳи		Назорат гуруҳи	
	Талабалар сони	Ўзлаштириш кўрсаткичи (%)	Талабалар сони	Ўзлаштириш кўрсаткичи (%)
Юқори	15	60	12	48
Ўрта	8	32	8	32
Қуйи	2	8	5	20
Жами:	25	100	25	100

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, тажриба синов гуруҳидаги талабалардан ҳар уччала саволга олинган жавоблар юқори 60 %, ўрта 32 %, қуйи 8 % бўлган бўлса, назорат гуруҳида юқори 48 %, ўрта 32 %, қуйи 20 % ни ташкил этган. Бундан кўриниб турибдики, тажриба синов гуруҳидаги маъруза машғулотида олинган жавоблар назорат гуруҳидаги маъруза машғулотида олинган жавобларга нисбатан юқори.

ХУЛОСА

Мамлакатимизда амалга оширилаётган “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” ўзининг бир қатор устивор хусусиятлари ва афзалликлари билан иқтисодиётни эркинлаштириш шароити талабларига жавоб берадиган замонавий юқори малакали иқтисодчи мутахассисларни тайёрлашда муҳим аҳамиятга эга. Дастурда кўзда тутилган тадбирларнинг барчаси тўлалигича амалга оширилиб бўлинсада, у ҳолда мамлакатимиз мавқеини нафақат минтақада, балки бутун дунё ҳамжамиятида кўтарилишига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшалиган етук

малакали мутахассислар, шу жумладан иқтисодчи ва иқтисодчи ўқитувчи мутахассислар етишиб чиқади.

Бироқ, ҳозирги кунда, юқори малакали иқтисодчи мутахассисларни тайёрлаш тизимида бир қатор муаммо ва камчиликлар мавжуд бўлиб, улар бевосита тизимни замон талаблари даражасида ривожланишига тўсқинлик қилмоқда. Булар қуйидаги ўз ифодасини топган:

Биринчидан, мутахассислар тайёрлаш тизими юқори малакали профессор ўқитувчилар билан етарли даражада таъминланмаган.

Иккинчидан, таълим соҳаси кўпроқ назарийлашиб кетмоқда, яъни кадрлар тайёрлаш миллий моделида назарда тутилган фан ва ишлаб чиқариш ўртасида боғлиқлик мустаҳкам эмас.

Учинчидан, таълим соҳаси етарли ахборот технологиялари билан қуролланмаган, яъни таъминланмаган.

Тўртинчидан, давлат тилидаги ўқув услубий мажмуалар етарли ҳажмда эмас.

Бешинчидан, мутахассисларни тайёрлашда илғор педагогик ва ахборот технологиялардан фойдаланиш ҳоллари суств амалга оширилмоқда.

Олтинчидан, иқтисодий таълимда инновацион технологияларни амалиётга жорий этиш муаммолари мавжуд.

Саккизинчидан, мутахассис тайёрлашда халқаро ҳамкорлик ишлари талаб даражасида эмас.

Бу каби муаммоларни ҳал этилиши бевосита мамлакатимиз иқтисодиёти учун мутахассислар тайёрлаш учун катта имконият яратади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Ўрта махсус касб ҳунар таълими меъёрий ҳужжатлар тўплами. Тошкент “Шарқ” 2001 йил.

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Ўрта махсус касб хунар таълими меъёрий ҳужжатлар тўплами. Тошкент “Шарқ” 2001 йил.

3. Каримов И.А. 2014 йил юқори ўсиш суръатлари билан ривожланиш, барча мавжуд имкониятларни сафарбар этиш, ўзини оқлаган ислохотлар стратегиясини изчил давом эттириш йили бўлади. - Т.: Ўзбекистон, 2014.- 36 б.

4. Каримов И.А. “Бош мақсадимиз-кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш”. 2012 йилда республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2013 йилги иқтисодий дастурнинг асосий устувор вазифаларига бағишланган маърузаси. Ишонч газетаси. 2013 йил 19 январь.

5. Каримов И.А. “2012 – йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади”. 2011 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожланиш якунлари ва 2012 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган ЎзР ВМнинг мажлисидаги маъруза. “Халқ сўзи”, № 14, 20.01.2012.

6. Ш.Шодмонов. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Фан ва технологиялар” 2009 йил.

7. Шодмонов Ш. Ғофуров У. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: Иқтисодиёт, 2010.

8. Шодмонов Ш., Алимов Р. Иқтисодиёт назарияси. – Т.: Молия, 2003.

9. Шарифхужаев М. Бозор иқтисодиёти назарияси ва амалиёти. Т. “Ўқитувчи”, 2000.

10. П. Хейне. Экономический образ мышления. М. “Новости” 1991.

11. Ж.Йўлдошев, С. Хасанов. Педагогик технологиялар. Тошкент “Иқтисод-молия” 2009.

12. Йўлдошев Ж., Ҳасанов С.. Педагогик технологиялар. Т. “Иқтисод-Молия”, 2009 й.

13. Тожибоева Д.. Иқтисодий педагогика. Т. “Фан ва технология”, 2008.

14. Тожибоева Д.. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. Т. “Фан ва технология”, 2007

15. Тожибоева Д. Иқтисодиёт назарияси фанини ўқитиш методикаси. Т. “Фан ва технология”, 2005

16. Толипов Ў, Усмонбоева Ў.. Педагогик технология: назидат ва амалиёт. Т. “Фан”, 2005.

www.worldtax.org , www.worldwide-tax.com

www.taxworld.org, www.worldtax.org

www.aif.ru., www.krotov.info

www.gumer.info

www.gumannaja-pedagogika.ru

www.koob.ru/pedagogics/